

Učitel matematiky

Jindřich Bečvář
Prokop Diviš

Učitel matematiky, Vol. 3 (1995), No. 3, 50–55

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/152829>

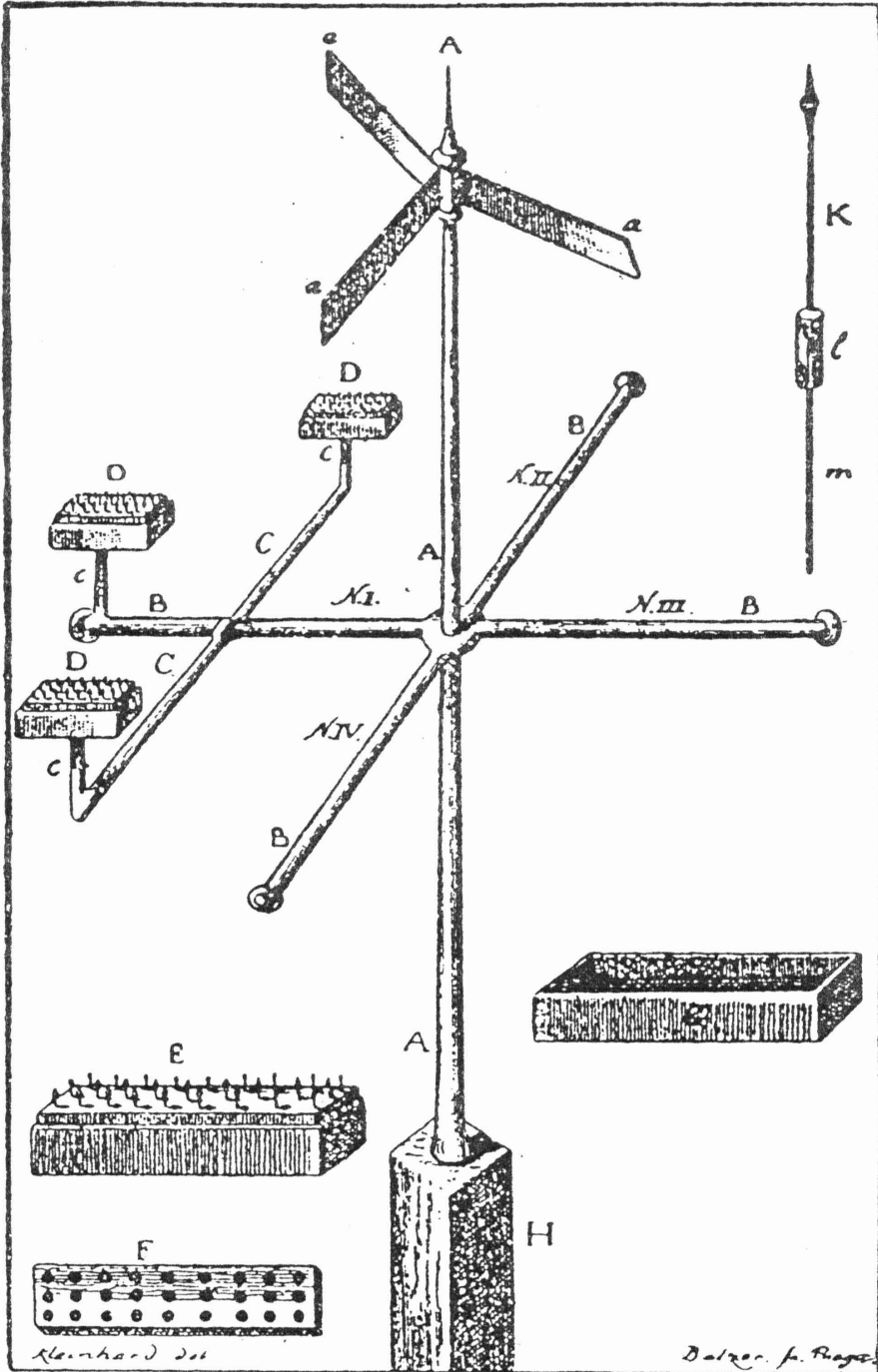
Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1995

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

Nákres Divišova přístroje.

PROKOP DIVIŠ

JINDŘICH BEČVÁŘ

Dne 26. března 1698 se v Helkovicích u Žamberka narodil Václav Divíšek. Studoval na gymnáziu ve Znojmě (zde byl zapsán jako Wenzeslaus Dibisch – odtud česká verze příjmení) a od roku 1719 v premonstrátském klášteře Louka u Znojma. Do řádu byl přijat pod jménem Procopius (odtud česká verze jména). Roku 1726 byl vysvěcen na kněze. Nějaký čas působil v klášteře Louka jako profesor filozofie, přírodovědy a teologie. Již tehdy prováděl při přednáškách z fyziky četné pokusy; snad i proto byly jeho přenášky velmi oblíbené. Roku 1733 získal doktorát teologie v Salzburgu. O tři roky později začal působit jako farář v Příměticích nedaleko Znojma.

Soustavně se zabýval pokusy s elektřinou. Proslul natolik, že byl několikrát pozván i do Vídně k císařskému dvoru, aby své pokusy předváděl císařovně Marii Terezii a jejímu manželu Františkovi. Veřejně předváděné experimenty byly tehdy v módě; ne však pro svůj vědecký charakter, ale hlavně jako kratochvíle. Zachovalo se (snad poměrně autentické) svědectví M. F. Pelcla z roku 1777; Prokop Diviš zde nevystupuje jako experimentátor, ale jako „rušivý živel“:

Učený matematik P. František ze řádu Ježíšova zabýval se tehdy též mnoho elektřinou. Jednou prosil Diviše, by též jeho pokusům byl přítomen. Bylo to léta 1750. P. František nabil rozličné předměty a dobýval z nich proudy jisker ku všeobecnému údivu přechetných diváků. Avšak pojednou Diviš způsobil, že tělesa elektrisovaná nechtěla vydati více žádných jisker, ať je nabíjel jak silně chtěl. Diviš totiž dal si zastrčiti mezi přední vlasy své paruky více než dvacet železných velice špičatých tyčinek tak že jich nikdo

Doc. RNDr. Jindřich Bečvář, CSc. (1947), absolvent MFF UK, pracuje v Oddělení historie matematiky MÚ UK

Článek je převzat z Informací Matematické vědecké sekce JČMF, č. 41, prosinec 1993

„nepozoroval; chtěl-li pak těleso nabitě zbaviti elektriny a zmařiti pokus elektrisujícího, naklonil prostě hlavu k tělesu nabitému, jakoby je bedlivě pozoroval, a tímto způsobem rozptýlil elektrinu v předmětě obsaženou, neb ji převedl nepozorovaně na sebe. ([1], str. 6–7)

Roku 1754 postavil Prokop Diviš stroj na odvracení bouří; o rok později pak žádal Vídeň, aby bylo postaveno více takových mechanismů. Žádosti vyhověno nebylo. Lidé z okolí Přímětic se domnívali, že Divišův stroj na odvracení bouří způsobuje sucho, a žádali Diviše, aby stroj odstranil. V březnu 1760 odstranili kotvící řetězy, které současně sloužily ke svádění elektriny do země, a v noci Divišův stroj strhla bouře.

O významu Divišových výzkumů a o jeho stroji na odvracení bouří bylo v pozdějších letech mnoho diskutováno. Velká pozornost byla věnována srovnávání výzkumů a výsledků Prokopa Diviše a amerického politika a přírodovědce Benjamina Franklina (1706–1790), zejména však jejich přístrojů, které měly chránit před bouřkami. Zájemce o tuto problematiku odkazujeme na literaturu.

Prokop Diviš si dopisoval s významnými učenici. Roku 1766 se o své korespondenci s Divišem zmiňuje L. Euler (1707–1783):

Tážete se, zdali by nebylo možno předejítí nebo odvrátiti zhoubné účinky blesku? Znalost přírody a účinků elektriny nenechává mne v pochybnosti, zda-li je věc možná. Dopisoval jsem si druhdy s jistým knězem moravským, zvaným Prokop Diviš, který mne ubezpečoval, že odvrátil po celé léto všechny bouřky v místě kde bydlil i v okolí, a to strojem zbudovaným dle základních zákonů elektriny. Několik osob, které přišly z této krajiny, mne ujišťovalo, že věc je zcela pravdiva a potvrzena. ([1], str. 11)

Diviš napsal teoretický spis o elektrině nazvaný „Magia naturalis seu nova electricae rudimenta per tractatum theoreticum deducta experimentis firmata“, který však nebyl vydán. Postavili se proti němu olomoucký cenzor a vídeňský učenec a osobní lékař Marie Terezie, baron Gerard van Swieten. Německá verze tohoto díla vyšla pod názvem „Theoretischer Tractat, oder die längst ver-

langte Theorie von der meteorologischen Electricität“ (Tübingen 1765, Frankfurt 1768). Překlad tohoto díla je zveřejněn v práci [1].

P. Diviš se pokoušel i o elektroléčbu, uzdravil prý více než 50 nemocných. I kvůli léčení elektřinou byl napadán. Požádal proto opata o vystavení potvrzení, že je člověk chudý a že léčí zadarmo. Potvrzení znělo:

P. Prokop Diviš neprovádí elektroléčbu z důvodů zjištěných, ale proto, že zkoumá význam a vliv elektrického ohně. Je filosof a badá. Výsledky badání mu však nenesou ani tolik, aby měl uhrazena vydání na zařízení a práce s badáním spojené. ([2], str. 25–26)

Zdá se, že měl Diviš rád hudbu. Sestavil složitý hudební stroj Denydor (Denis = Diviš, d'or = ze zlata) napájený elektřinou, který vzbuzoval velký obdiv. Bohužel se nezachoval. L. Euler se o něm zmiňuje v dopisu ze srpna 1754:

Nemůžeš mně dáti hodnotnějšího daru, jako když mně pošleš podrobné popsání tebou sestrojeného a obdivovaného Denis d'oru. ([2], str. 53)

Zemřel 21. 12. 1765 v klášteře Louka.

Prokop Diviš nežil v dobrých vztazích ani se svými farníky, ani s páterý jezuity. V Příměticích měl jeden spor za druhým. Zdá se, že své povinnosti zanedbával, že se snažil všemožnými způsoby sehnat peníze pro své pokusy a vymáhal placení nejrůznějších poplatků včetně již promlčených desátků. Připočteme-li negativní vliv, který měly na prostý lid jeho pokusy s elektřinou, nemůžeme se divit, že na něho byla roku 1756 napsána takováto stížnost:

1. Když nám pan farář desátek káže, tedy nás plísní, a to pokaždé, že není možná vyjádřiti a vymluviti, a tak nám nadává šelem zlodějských a sedláků smradlavých.

2. Přitom náš pan farář káže, ale ne vždycky, a to nejvíce káže, když se desátek má začínat, a to málo o slovu božím slyšíme, jenom o zlodějství, že ukrádáme chrámu Páně a jemu, že jsme bezbožní, proklatí, zlořečení a navěky zatracení a již dávno v horoucím pekle.

Nešťastné Přímětice (káže pan farář), vy máte od ďábla to jméno, protože jste od něho ke Znojmu přimeteny.

3. Přitom se ztratilo okno ze staré školky, tak na kázání nám nadával zlodějí, že krademe chrámu Páně. Zatím je ale vzala jeho děvečka do chlívku a tomu je tak nejinač.

4. Item, o jeho mašině proti povětrí zmínku učinil na kázání, že my jemu děkovat máme, že nám naše role zachraňuje a opatruje a že jsme také povinni na jeho mašinu nakládat.

5. Item nám vyčítal, že jeho nejsme hodni a že o Příměticích jaktěživ nikdo nevěděl, až nyčko po celém světě skrze něho jsou prohlášeny a tak, když povídá, že jeho nejsme hodni, a tak ať nejsme hodni a my nechceme ho míti za faráře.

6. Slovem na jeho kázání špatné duchovní naučení a užitek dosahujeme, proto, že nás nejvíce plísni a nám nadává a s námi se vadí, takže jenom máme posměch od jinších lidí.

7. Když tak a tak káže, kterak my mu máme do chrámu Páně jíti? On je takovým pastýřem, že sám ovce svoje z chrámu Páně rozhání skrze svá kázání.

8. Item, kázal nám o jednom sousedu, který posavad živ jest, že v chrámu Páně se staví, jako by Kristu Pánu chtěl nohy ukousat a zatím je největší šelma, a že ďábla ve svém srdci má a mohl by na něho prstem ukázat. A ukázal.

9. Můžeme vysvědčení dávat, že lidé z jeho kázání jen posměch si dělají, a proto také pozor dávají a se ptají, kdo bude kázat. Jak uslyší, že má kázati on, málokterý do chrámu jde. A to můžeme naším svědomím potvrditi, že žádnou důvěrnost duchovní k němu nemáme.

10. Zvláště se obáváme svaté zpovědi, poněvadž se stalo s jistým sousedem, když ležel na smrtelné posteli, že se mu vyznal ze svých hříchů, jakožto otci svému, a když umřel ten jistý soused za některý den, tak on pan farář držel kázání o zlodějství toho jistého nebožtíka, takže jsme všichni věděli, že to není žádný jiný jenom ten, protože pravil, kam ta duše přišla, která nedávno umřela.

11. Co se týče funusů, když někdo v Příměticích zemře, pro umrlé tělo jíti nechce. Musíme je nésti jako nějaké hovado, a to

beze zvonění, kdež to u nás nikdy nebývalo.

12. Tak se přihodilo s jistým utopeným z Jenšovského dvora, bytem z Ounanova. Když se jeho přátelé s panem farářem umluvili, že peněz nemají, tak on jim slíbil, že jim ho pochová a platu počká. Když ale jeho přinesli, tedy on jim ho pochovati nechtěl, až zaplatí, a tak oni prosili a nic neobdrželi a tak pana faráře kucharka jim těch peněz půjčila. On se ale dozvěděl, že peníze jsou z fary, těch vzíti nechtěl a jim ho pochovat také nechtěl a toho těla před krchovem až do druhého dne státi nechal, takže v noci okolo těla psi chodili.

13. Kdybychom se byli nadáli, že s námi bude tak pan farář zacházeti, tedy bysme si všechno byli od počátku pamatovali, skrze celý čas měli bychom jistě více napsáno. ([2], str. 45–48)

Literatura

- [1] F. Nušl: Prokop Diviš. Vylíčení jeho života a zásluh vědeckých. Překlad hlavního jeho spisu: Theoretického traktatu o elektřině. Na paměť 200-letých narozenin Divišových, V Praze 1899
- [2] B. Pernica: Život P. Prokopa Diviše, Velehrad, Olomouc 1941

Tečna k elipse

Z bodu jsem chtěl k elipse
vést tečnu,
přímka mi však tu elipsu
minula.
Zahlédl jsem totiž oknem
slečnu,
jež mi připomněla hříchy
minula.